

Portretfoto van Filip De Pillecyn, s.d. [ADV, VFA2396]

Studies breed en wijd als het polderlandschap

Enkele kanttekeningen bij het verschijnen van de *De Pillecyn Studies III*^(°)

Mijn eerste kennismaking met Filip De Pillecyn dateert uit het begin van de jaren zeventig, toen ik met Arie Willemsen werkte aan de uitgave van Pieter Geyls Vlaamse briefwisselingen.¹ Arie Willemsen promoveerde in 1958 bij de Utrechtse historicus en Vlamingenvriend Geyl op een van de eerste wetenschappelijke studies over het Vlaams-nationalisme. Zelf kwam ik met de Vlaamse beweging in aanraking toen ik als student-assistent in de jaren zestig bij Geyl werkte. Geyl was toen al emeritus hoogleraar. In een brief van Antoon Jacob aan Pieter Geyl komt De Pillecyn voor als een van de leidende figuren uit de Frontbeweging en wordt zijn naam genoemd naar aanleiding van het proces tegen Adiel Debeuckelaere en diens vrijspraak in 1922. Antoon Jacob zat toen als activist in de gevangenis en Adiel Debeuckelaere werd als de leider van de Frontbeweging na de oorlog door het Belgische militaire gerecht beschuldigd van samenwerking met de Duitsers en van aansporen tot defaitisme.

In 1930 valt De Pillecyns naam opnieuw in Geyls correspondentie als de redactie van het tijdschrift *Leiding*, een tijdschrift dat de drie vrienden Geyl, Frederik Carel Gerretson en de dichter Pieter Nicolaas van Eyck hadden opgericht in 1930, naar artikelen zoekt. Hendrik Elias wijst dan op een bijdrage van De Pillecyn over Hugo Verriest. Verriest was de bekende priester, schrijver en leraar, leerling van Guido Gezelle. De Pillecyn behaalde in 1926 zijn doctorstitel met een dissertatie over Verriest. Er is echter geen werk van De Pillecyn in *Leiding* verschenen.

Met het literaire werk maakte ik kennis in 1992 toen het Utrechtse bibliotheekgezelschap De Roos een fraaie uitgave van *Monsieur Hawarden* aan zijn leden zond. Het bleef daar lange tijd bij, tot de redactie van *Wetenschappelijke tijdingen* mij vroeg de eerste uitgave van de *Filip De Pillecyn Studies* in haar blad aan te kondigen.

(°) Enigszins aangepaste tekst van de toespraak naar aanleiding van de voorstelling van de *Filip De Pillecyn Studies III* op 13 februari 2008 in het Vlaams-Nederlands Huis 'de Buren' in Brussel.

1. P. van Hees & A.W. Willemsen (sam.), *Geyl en Vlaanderen. Uit het archief van prof. Dr. P. Geyl. Brieven en notities*, Antwerpen, 1973-1975, 3dln.

Als boekbespreker dient men toch enige kennis van de schrijver en zijn werk te hebben. Dat was gemakkelijk gezegd, maar moeilijker tot uitvoering gebracht. Het gelukte me niet in Nederland in de boekenwinkels iets van De Pillecyn te vinden, behalve in de Utrechtse universiteitsbibliotheek. In Antwerpen kon ik enige uitgaven antiquarisch kopen. *Mensen achter de dijk* was het eerste gekochte boek en de beloning aan leesplezier was de moeite van de zoektocht meer dan waard geweest.

Deze laatste ervaring – het niet meer of moeilijk verkrijgbaar zijn van De Pillecyns werk – is niet uitzonderlijk. Hij deelt dat lot met veel in hun tijd bekende en veel gelezen auteurs.

Ik weet vrijwel zeker dat in Nederland om me tot de twintigste eeuw te beperken Karel Van de Woestijne, Herman Teirlinck, Cyriel Buysse, Stijn Streuvels, Felix Timmermans, Gerard Walschap, Maurice Gilliams, Marnix Gijsen en zelfs Louis-Paul Boon weinig of niet meer gelezen worden. En ik vrees dat meer recentere schrijvers dat lot delen. En in het Noorden worden ook eigen auteurs als Louis Couperus, Herman Robbers, Arthur van Schendel, Ina Boudier-Bakker, Ter Braak, Du Perron, Bordewijk en zelfs recentere auteurs als Simon Vestdijk en Anna Blaman niet of nauwelijks meer gelezen.

De leescultuur is onder invloed van de televisie verminderd en het letterkundig onderwijs op de Nederlandse scholen voor voortgezet onderwijs is zeer verschaald.

Maar ik denk dat lezen altijd toch sterk verbonden was met de eigentijdse schrijversgeneratie en dat teruggrijpen naar auteurs uit eerdere generaties eerder door toeval gebeurt of doordat de aandacht op die schrijvers valt door literair-historisch onderzoek dat – belangrijke voorwaarde – buiten de beperkte wetenschappelijke wereld komt. Dat laatste lijkt mij het geval te zijn met het werk van Filip De Pillecyn.

Zo ligt nu voor ons het derde deel in de reeks *Filip De Pillecyn Studies*.² Geen geringe prestatie om in een tijdvak van goed twee jaren drie stevige delen met belangwekkende studies te laten verschijnen. *Studies* die én het letterkundige én het openbare politieke leven van Filip De Pillecyn tot onderwerp hebben. Met name het laatst genoemde aspect is niet onbelangrijk, want de politieke keuzes die De Pillecyn in zijn leven maakte, zijn niet onomstreden. In de Eerste Wereldoorlog sloot hij zich als soldaat aan bij de Frontbeweging, die zeer kritisch stond tegenover de politiek van de Belgische regering. Einde jaren dertig koos hij voor het Vlaams Nationaal Verbond en in de Tweede Wereldoorlog trad hij met het vnv in de collaboratie met de Duitse bezettende macht.

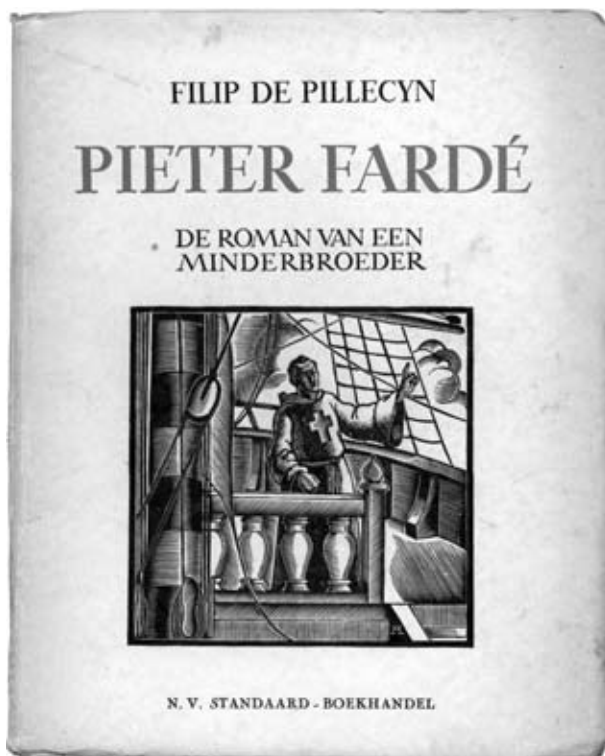
2. E. Waegemans, E. Van Neygen & J. De Pillecyn (red.), *Filip De Pillecyn Studies III*, Hamme, 2007.

Evenals in de voorgaande twee *Studies* komen deze twee elementen, het letterkundige en het politieke in een twaalfstal bijdragen in deze derde bundel aan de orde.

De nieuwe bundel opent met een studie van Etienne Van Neygen over De Pillecyns eerste in 1927 verschenen roman *Pieter Fardé. De roman van een minderbroeder*. Fardé was een minderbroeder die leefde in de tweede helft van de zeventiende eeuw. Hij maakte een zeer langdurige en avontuurlijke reis, waarbij hij door Barbarijse zeerovers gevangen genomen werd, als slaaf verkocht werd, bijna omkwam in de woestijn en op wonderbaarlijke wijze werd gered door een barmhartige samaritaan of beter gezegd een koopman uit het Verre Oosten die tot de sekte der Brachmanni behoorde. Vanuit Angola kon hij met diens hulp sloop gaan naar Europa, maar hij leed schipbreuk, kon ternauwernood gered worden en bereikte uiteindelijk weer het vasteland van Europa. Hij stierf ten slotte in 1691 in een klooster in Aken.

Van Neygen behandelt in eerste instantie de receptiegeschiedenis van deze roman en de discussies over het waarheidsgehalte van de in het boek beschreven avonturen en gebeurtenissen. Als de bronnen juist zijn zou Fardé de ontdekkingsreizen van Livingstone en Stanley ver overtreffen en een Afrikareiziger van formaat geweest zijn. Nog bij zijn leven kreeg De Pillecyn te horen dat het allemaal verzinsels waren en dat de bronnen vervalst waren. Later uitvoerig onderzoek, hier grondig behandeld, laat zien dat de waarheid ingewikkelder is en dat in ieder geval een deel van het bronnenmateriaal waar is en dat delen van het verhaal juist zijn.

Niet onbelangrijk is dat De Pillecyns eersteling zeer goed werd ontvangen en er lof was voor zijn levendige stijl. Sommige gedeelten, zeker wanneer Fardé schipbreuk lijdt en dreigt te verhongeren, verkommert van eenzaamheid en geplaatst wordt voor de keuze een aangespoelde drenkeling op te eten, zijn met een groot gevoel

Voorpagina van De Pillecyns *Pieter Fardé. De roman van een minderbroeder*. [ADVN, VB8629/1-3]

voor dramatiek geschreven. Niettemin was het zo schreef Dalmatius De Pauw in de *Boekengids*, een boek dat gelezen kon worden “door mensen groot en klein”.³ Dat stelde me toch wat gerust, want toen ik het boek zelf las kwamen er jeugdherinneringen bij mij op aan boeken als *De Scheepsjongens van Bontekoe* van Johan Fabricius en de jongensboeken van Johan L. Been over matrozen in dienst van Michiel de Ruyter. Ook daar schipbreuken, gevechten tegen Barbarijse zee-rovers en aan land spoelen op onbekende kusten, maar ik stel u gerust. De Pillecyn biedt meer. Overigens schreven sommige recensenten naar aanleiding van later werk van De Pillecyn dat hij zich beter bij dit soort meer biografische studies had kunnen houden. Deze opmerkingen kwamen naar aanleiding van het verschijnen in 1957 van zijn *De Veerman en de Jonkvrouw*.

Stijn Vanclooster vertelt ons uitvoerig hoe de letterkundige kritiek deze in gevangenschap geschreven hoogst romantische roman ontving. Ook nu was er weer alle lof voor de stijl en de beschrijving van de omgeving, het land van Schelde en Durme, het thuisland van De Pillecyn. Over de structuur van de roman was niet iedereen tevreden en die is ook niet echt sterk. Persoonlijk vind ik de roman qua verhaal dicht bij het genre ‘kasteelroman’ liggen en het is De Pillecyns literaire vermogen dat de roman daar, overigens ver, bovenuit tilt.

Kenmerkend voor de jaren vijftig is de kritiek dat het verhaal te sensueel zou zijn en de katholieke lektuurdiensten plaatsten het verhaal dan ook in categorie III: streng voorbehouden aan volwassen en gevormde lezers. Er ontstond zelfs een hele polemiek tussen André Demedts en De Pillecyn over deze materie. Demedts, streng rooms-katholiek, vond het boek “heidens”.⁴ De Pillecyn weerlegde deze kritiek mijns inziens overtuigend. Het lijkt mij dat deze kritieken typisch tijdgebonden waren en nog net pasten in een samenleving die in vele opzichten nog leefde in de tradities van de confessionele zuilen. Het boek verscheen in 1957. Goed tien jaar later is er van de confessionele en andere zuilen weinig meer over en leven we in de inmiddels befaamde jaren zestig en zeventig, in de ‘*permissive society*’. Laat me er overigens aan toevoegen dat in het Noorden, critici evenzeer vanuit dit soort voorgevormde kaders dachten. Men denke aan de kritiek op sommige werken van Anna Blaman en Simon Vestdijk.

In *De Veerman en de Jonkvrouw* keert een thema terug dat in veel van De Pillecyns werk is terug te vinden. Ook hier, evenals in bijvoorbeeld *Hans van Malmedy*, *Vaandrig Antoon Serjacobs*, in *De soldaat Johan*, en in *Jan Tervaert en Aanvaard het leven* is de goede en uiteindelijk uitverkoren vrouw, schoon van gestalte en blond, de noodlottige vrouw is zwart van haar en heeft vaak een donker

3. E. Waegemans, E. Van Neygen & J. De Pillecyn (red.), *Filip De Pillecyn Studies III* [...], p. 14.

4. E. Waegemans, E. Van Neygen & J. De Pillecyn (red.), *Filip De Pillecyn Studies III* [...], p. 199.

mediterraan uiterlijk. Ik noem als voorbeelden Leda de Hovel versus de "bruine en wilde" Anne-Marie in *De Veerman en de Jonkvrouw* en Lou en de noodlottige Spaanse Maria Teresa, die voorkomen in *Hans van Malmedy*, een roman die evenals *Monsieur Hawarden* zich afspeelt in het gebied van Ardennen en Eifel, waar De Pillecyn in de tweede helft van de jaren twintig in Malmedy als leraar verbleef. Daar schreef hij overigens *Blauwbaard* dat in de Scheldestreek speelt.

Stefan Van den Bossche stelt in zijn bijdrage over *Monsieur Hawarden* en *Hans van Malmedy* het verblijf van De Pillecyn in Malmedy centraal en gaat uitvoerig in op beide romans, die zich in deze streek afspelen en die De Pillecyn schreef toen hij vanaf 1932 weer in Vlaanderen, in Mechelen, woonde.

Van den Bossche gaat vooral diep in op de ontstaansgeschiedenis van *Monsieur Hawarden*. Het boek heeft een veel groter werkelijkheidsgehalte dan de argeloze lezer zou vermoeden. Monsieur Hawarden of liever gezegd Mériora Gillibrand heeft werkelijk geleefd en H.P. Faffin heeft eerder dan De Pillecyn een roman over haar geschreven. Faffin beschuldigde De Pillecyn dan ook van plagiaat, maar beide auteurs gebruikten dezelfde bron te weten de herinneringen van Jean Marbourg, de overgrootvader van een collega van De Pillecyn in Malmedy. De Pillecyn plaatste het verhaal echter in een vrijwel tijdloos kader en alle historische verwijzingen zijn weggelaten. De ware reden voor de persoonswisseling van Monsieur Hawarden blijft in het vage. De natuur, de seizoenen en een tragisch onvervuld blijvend leven staan centraal.

In *Hans van Malmedy* vormen thema's als verzet van een jonge generatie, aanpassing aan het gewone leven van een terugkerend soldaat, verzet tegen burgerlijkheid en onmacht zich aan een persoon te binden de kern van het verhaal.

Soldaten spelen in de romans van De Pillecyn een belangrijke rol. Zij zijn in nog al wat van zijn boeken de hoofdpersoon. Zo ook in een van zijn bekendste vooroorlogse boeken *De Soldaat Johan*. Dirk De Geest onderwerpt dit boek nog eens aan een nauwgezette en kritische herlezing. Het in 1939 verschenen werk is door Hubert Van Uffelen in het tweede deel van de *Studies* al eens kritisch onder de loep genomen. Vragen waren: is dit een 'bloed en bodem'-roman en is dit een racistische tendensroman. Het antwoord was toen "neen" en ook De Geest wijst deze duidingen af. De roman is daarvoor te vaag, te symbolisch en te weinig expliciet, ook al staat het boerenleven centraal en is er sprake van bevrijding van de boeren van hun onderdrukkers als kerk en adel.

Maar ook De Geest stelt dat je het werk van De Pillecyn niet volledig kunt los zien van de historische context, te weten de tijd waarin het werk werd geschreven en de plaats die de schrijver in die tijd innam.

Naar aanleiding van de al eerder genoemde discussie met André Demedts over het al dan niet "heidense" en "sensuele" karakter van *De Veerman en de Jonkvrouw*

merkte De Pillecyn in zijn verweer op: “Maar ik heb toch ook ‘Mensen achter de dijk’ geschreven en ‘De Soldaat Johan’ is toch niet in hoofdzaak een verzameling van stemmingen”.⁵ Deze opmerking: “niet in hoofdzaak een verzameling van stemmingen” geeft mij de vrijmoedigheid om een aantal beelden uit *De Soldaat Johan* wat nader te beschouwen en meer in de historische context, de tijd waarin De Pillecyn dit boek schreef, te plaatsen.

In het verhaal komen enkele massabewegingen voor. Ik noem de flagellanten, de groep rond boer Niklaas, de burgers uit Gent met broeder Bruno en soldaat Johan en de groep gesymboliseerd door de man met het litteken in het gelaat, afkomstig uit Duitsland. Bij al deze bewegingen die naast religieuze verlangens ook kritiek op de maatschappelijke verhoudingen uitdroegen, ontbrak het, met uitzondering van de Gentse burgers, aan leiding, daadkracht en organisatievermogen. Daardoor bleef de Vlaamse boer een slaaf van zijn heren. Een ontkomen aan deze vernederende toestand was: boer én soldaat zijn. Het was de man uit Duitsland, een boer, die op de noodzaak van ook soldaat zijn, wees. Dit zou, het is speculatief, erop kunnen wijzen dat De Pillecyn voor Vlaanderen slechts heil zag in een goed geleide en strakke, haast militair geleide politieke partij, die niet antigodsdienstig was en die ook een duidelijk sociaal plan diende te hebben. Zou dat het Vlaams Nationaal Verbond niet kunnen zijn en zou – ik denk aan de gedachten die de uit Duitsland afkomstige man met het litteken uitte – ook in bepaalde opzichten niet het gedachtegoed van het nationaalsocialistische Duitsland kunnen zijn. In het nationaalsocialisme komen zaken als nationaal gevoel, verbondenheid met de grond en een verheerlijking van de stand der vrije boeren aan de orde en was toch een zeker godsdienstig besef niet afwezig. Bovendien kenden het vnv in de vorm van de Werfbrigade en de NSDAP in de vorm van de s.a. een soort militaire organisatie.⁶ Verder laat het boek *Greep naar de macht* van Bruno De Wever zien dat sporen van het nationaalsocialistische gedachtegoed in het vnv niet ontbraken. Ook weten we dat De Pillecyn al vóór mei 1940 via de DeVlag relaties met nazi-

5. E. Waegemans, E. Van Neygen & J. De Pillecyn (red.), *Filip De Pillecyn Studies III [...]*, p. 209.

6. Bert Ranke, tijdgenoot en vriend van De Pillecyn beoordeelde de roman zonder meer in de terminologie van de Nieuwe Orde. In zijn uitvoerige essay B. Ranke, *Filip De Pillecyn. Een proeve van synthese der persoonlijkheid*, Antwerpen, 1941 stelt hij dat de auteur van *De Soldaat Johan* een nieuwe richting aan zijn werk heeft gegeven. Het is het eerste werk waarin De Pillecyn zich van “gevoelsindividualist” ontwikkelt tot “den weerbaren activiteitsmensch”. (p. 64) en de hoofdfiguren uit de roman zijn de “personificaties van een gezond en sterk germaansch ras”. (p. 65) Verder stelt Ranke dat door De Pillecyns werk altijd, maar in *De Soldaat Johan* in het bijzonder, “de draad loopt van het gezond volksche en bodemvast element”. (p. 64) Ten slotte gebruikt Ranke in relatie tot *De Soldaat Johan* nog begrippen als “bodemtrouw en kampbereidheid”, termen die zeker passen in het nationaalsocialistische taalgebruik. De bijdrage van Ranke geeft in ieder geval aan dat tijdgenoten De Pillecyns nieuwe werk interpreterden als meer dan louter een historische roman. De citaten zijn uit B. Ranke, *Filip De Pillecyn. Een proeve van synthese der persoonlijkheid*, Amsterdam, 1942 (*De Seizoenen*, nr. 5).

Duitsland had en die in de oorlog, ondanks zijn latere afkeer van de DeVlag, niet heeft laten vallen.

Maar het valt ook niet uit te sluiten dat De Pillecyn bij het schrijven van *De Soldaat Johan* aan de gebeurtenissen bij het IJzerfront heeft gedacht. Ook daar waren veel soldaten van het Vlaamse platteland afkomstig die in de Frontbeweging als het ware het 'boer én soldaat' zijn verenigden.

Het blijft hoe dan ook een intrigerende roman waarover het laatste woord nog niet is geschreven.

De politieke bezigheden van De Pillecyn komen in twee bijdragen aan de orde. Romain Vanlandschoot vervolgt zijn studies over De Pillecyns culturele collaboratie. Hij heeft daar in de *Studies* en elders reeds uitvoerig over geschreven. In deze bijdragen gaat het over de mislukking van de totstandbrenging van een Vlaamse Cultuurraad en over de schepping van het culturele eenheidstijdschrift *Westland*. Het werd voor De Pillecyn een noodlottige '*Werdegang*'. De strijd om de individuele scheppingskracht van de kunstenaar staande te houden, werd verloren. De volksgemeenschap en het dienen daarvan behoorde het leidende beginsel te zijn en dat dan gekaderd in een samenleving die uitging van het autoritaire leidersbeginsel, kortom de nationaalsocialistische ideologie.

Anders gezegd de DeVlag-richting zegevierde.

Nog even was in 1942 en begin 1943 De Pillecyn de enige hoofdredacteur en leider van het tijdschrift *Westland*, maar hij schreef er niet in en begin 1943 staat hij niet meer als redacteur vermeld. Van de Cultuurraad was ook niets in huis gekomen. Dat wil zeggen zij bestond, maar de leden waren DeVlaggers.

De met veel inzet door het vnv begonnen culturele collaboratie was de facto in begin 1943 voor zover het een eigen inbreng van het vnv betrof ten einde en dat roept vragen op met betrekking tot De Pillecyn zelf. Vragen die niet eenvoudig te beantwoorden zijn en die ook voor Vanlandschoot onopgelost zijn gebleven.

De jaren 1942-1943 waren voor De Pillecyn moeilijke jaren. Hij verloor in juni 1942 zijn vrouw, een zwaar persoonlijk verlies. Verder zag hij in dat jaar zijn cultuurpolitiek mislukken en – ik verwijs naar Frank Seberechts' bijdrage over De Pillecyns werk bij het departement van onderwijs – zijn werk op het gebied van het middelbaar onderwijs was weinig opvallend. Hij heeft er niets kunnen of willen veranderen. Positief kan slechts genoemd worden zijn hulp aan bevriende schrijvers, zoals Maurice Gilliams, om hen buiten de tewerkstelling in Duitsland te houden. De verminderde betrokkenheid kan ook veroorzaakt zijn door het overlijden van Staf De Clercq in het najaar van 1942. Er zijn bewijzen dat met name De Clercq hem in de op collaboratie gerichte cultuurpolitiek betrokken heeft. Een

afstand nemen ten opzichte van De Clercq's opvolger Hendrik Elias ligt niet direct voor de hand. Beide mannen hadden goede contacten en die zijn tot na de oorlog – zie verder – gebleven.

De vraag komt op: wat bewoog De Pillecyn in die periode en in het bijzonder, waarom heeft hij, toen alles fout ging niet gebroken met zijn collaboratie en zich verder stil gehouden?

Er zijn ten minste twee mogelijke verklaringen te vinden.

In de bijdrage van Emmanuel Waegemans komt De Pillecyn's bezoek in het voorjaar van 1943 aan de massagraven in Katyn in Polen aan de orde. Hij was in Katyn met een delegatie uit België en uiteraard op uitnodiging van de Duitse bezetters. Over dit bezoek en de gruwelijke vondsten in de massagraven heeft De Pillecyn niets, ook niet in literaire zin, geschreven. Wel gaf hij een soort persconferentie, waarvan een verslag in *Het Laatste Nieuws* verscheen, dat Waegemans in de bundel heeft opgenomen met enkele andere persverslagen. Een verslag met een zeer grote zeggingskracht. Zeker is dat dit bezoek aan Katyn De Pillecyn's vrees voor het bolsjewisme heeft versterkt en de bestrijding daarvan zag hij kennelijk alleen in samenwerking met Duitsland.

Ik wijs erop dat in de na de oorlog verschenen roman *Aanvaard het leven*, als de voornaamste reden tot collaboreren de strijd tegen het bolsjewisme genoemd wordt. De eerlijkheid gebiedt echter te wijzen op een gesprek van de hoofdpersoon in de roman Paul Danneels met een oude Vlaams-nationalistische ook door de repressie getroffen schoolmeester. Deze zegt:

*"Gij [Paul Danneels] zijt soldaat geweest, gij moogt niet deserteren. Er zijn dingen waar van wij geen afstand mogen doen zonder onszelf te ontveren. Toen gij knaap waart hebt gij het merkteken gekregen dat nooit van uw leven zal verdwijnen. Gij zijt een getekende van uw volk. En als een deel van dat volk zich tegen u keert en u neerslaat, dan verandert uw liefde misschien in bitterheid en haat maar na een tijd haalt de liefde het weer. Mensen zoals gij zijn geen verliespost voor dat volk."*⁷

Deze passage wijst naar het tweede motief om niet te breken dat ik wil noemen en dat bovendien te vinden is in de roman *Jan Tervaert*. In deze roman, geschreven tijdens zijn gevangenschap en verschenen in 1947, is het decor de Boerenkrijg einde achttiende eeuw tegen de Franse overheersing. Op verschillende plaatsen in Vlaanderen komt de bevolking in verzet en strijdt voor 'outer en heerd'. Een vergeefse strijd, zoals ook de hoofdfiguur ervaart, maar toch besluit hij zijn hoeve en zijn vrouw te verlaten, want: *"ik wil gaan bij de mannen die vechten"*.⁸

7. F. De Pillecyn, *Verzameld Werk*, Leuven, 1959-1960, dl. 3, pp. 387-388.

8. F. De Pillecyn, *Jan Tervaert*, Brussel, 1947, p. 263.

Beide genoemde motieven, de vrees voor het bolsjewisme en de trouw aan de kameraden – geen vaandelvlucht – en ondanks alles ook een zekere waardering voor Duitsland deden naar mijn mening De Pillecyn blijven en bezorgden hem uiteindelijk ook zijn straf.

Die straf kreeg ook Hendrik Elias. Elias en De Pillecyn kenden elkaar, maar hadden in de tijd van hun gevangenschap en ook daarna weinig contact meer, zonder dat de wederzijdse waardering minder werd. Dit blijkt uit een aantal brieven van Elias aan zijn advocaat Frans Van der Elst. Brieven die Wim Van der Elst in zijn bijdrage in het derde deel van de *Studies* openbaar maakt.

In die brieven komt het letterkundige werk van De Pillecyn aan bod. Elias had *Jan Tervaert* ontvangen en gelezen. Hij schrijft dat De Pillecyn eigenlijk een eerder tijdvak, dat van de Brabantse Omwenteling als romanthema had moeten nemen. Daar zat veel meer aan ideeën in dan in de Boerenkrijg. Hij schrijft dan in 1948: "*Filip is nazi (+/-) geweest en zal Vonck en Verlooy begrijpen die Franse revolutie waren (+/-) (...) Vonck en zijn aanhangers en extremisten, dat is de nieuwe orde van die tijd; dat is de illusie van de vrijheid en nationaal en politiek en dat wordt het ontwaken in een ontzettende bezetting die om annexatie vraagt ten einde als gelijke te kunnen worden behandeld.*"⁹

Een credo van Hendrik Elias, maar ook van Filip De Pillecyn? Het lijkt me mogelijk.

De Pillecyns aanvankelijke verbintenis met de DeVlag al vóór 1940 wijst erop. Zijn latere reserves wijzen op het tegendeel, al heeft, zoals ik al eerder aangaf, De Pillecyn niet gebroken met de Duitse bezetters.

Overigens heeft De Pillecyn niet over de Brabantse Omwenteling geschreven. Zijn laatste roman *Vaandrig Antoon Serjacobs* speelt wel in de achttiende eeuw en voor een deel in de onderwereld in Brussel, maar heeft veeleer een van De Pillecyns oude thema's tot onderwerp. Het gaat toch bovenal om de eenzaamheid van de mens en om het onvermogen van de mens om met zijn medemens wezenlijk contact te vinden en te behouden. Thema's die we – ik noemde het al – vinden in *Hans van Malmedy* en wel in extreme vorm in *Blauwbaard*.

Van geheel andere orde is de bijdrage van Jurgen De Pillecyn (een achterneef van Filip De Pillecyn). Daarin passeren de betrekkingen tussen De Pillecyn en de stad Antwerpen de revue. Het blijkt dat die contacten er wel geweest zijn, maar dat ze incidenteel waren. De grote stad aan de Schelde was een geringere trekpleister dan de wijde poldervlakten en riviergezichten er buiten.

9. E. Waegemans, E. Van Neygen & J. De Pillecyn (red.), *Filip De Pillecyn Studies III [...]*, pp. 223-224.

Die poldervlakten en de Schelde zelf krijgen volop aandacht in de drietal meer toeristische bijdragen die Bart Janssens via een computeronderzoek analyseert op De Pillecyns woordgebruik. Wat zijn de meest gebruikte woorden die hij benut bij het beschrijven van zijn landschappen. Dat de woorden 'water', 'land', 'stroom', 'dijken' en 'Schelde' hoge ogen gooien, behoeft geen betoog. De drie teksten zijn integraal in de bundel opgenomen.

Irina Michaljovan schrijft over de vertaling van *Mensen achter de dijk* in het Russisch door Dmitri Silvestrov. Mevrouw Michaljovan vestigt in haar laudatio bij de presentatie van de vertaling de aandacht op de sociale aspecten in *Mensen achter de dijk* en verbindt die met de moeilijke sociale omstandigheden waar veel Russen in verkeren na de val van het communisme. De aandacht voor de menselijke waardigheid, die De Pillecyn met betrekking tot zijn personages geeft, kan ook voor de huidige lezers in Rusland nog een bron van inspiratie en bemoediging zijn.

Ludo Steynen stelde bij de voorstelling van het tweede deel van de *De Pillecyn Studies* dat de studies stonden "als dijken".¹⁰ Een mooi beeld passend bij het oeuvre van De Pillecyn. Laat mij met betrekking tot het derde deel en de twee voorgaande delen zeggen dat de studies zijn als de door De Pillecyn met zoveel liefde en aandacht beschreven wijde polderlandschappen aan de Schelde.

De studies bieden een brede en totale blik op De Pillecyns werk en tegelijk biedt die wijde niets verhullende blik ook de mogelijkheid tot inzicht in zowel het geheel als in afzonderlijke delen van Filip De Pillecyns leven en werk.

Pieter van Hees (° 1937) was meer dan veertig jaar verbonden aan het Utrechtse Instituut Geschiedenis met een assistentschap bij oud-hoogleraar Geyl. Van Hees publiceerde vele bijdragen over de geschiedenis van de Vlaamse beweging en is sinds 1986 redactielid van *Wetenschappelijke tijdingen*.

10. E. Waegemans, E. Van Neygen & J. De Pillecyn (red.), *Filip De Pillecyn Studies III [...]*, p. 255.